

Jadwiga Berbeka

Katedra Badań Konsumpcji

Poziom życia ludności w wybranych krajach śródziemnomorskich w latach 1985–2002

1. Wprowadzenie

Problematyka społeczna, w obrębie której rozważane są zagadnienia poziomu życia ludności – definiowanego jako „stopień zaspokojenia potrzeb ludzkich wynikający z konsumpcji dóbr materialnych i usług oraz wykorzystania walorów środowiska naturalnego i społecznego”¹ – powszechnie uznawana jest za ważną. Wynika to zarówno z samej funkcji celu gospodarowania, uznania kapitału ludzkiego za decydujący czynnik rozwoju gospodarczego, jak i pragmatycznych przesłanek ekip rządzących, dbających o społeczne poparcie.

Wybór trzech krajów śródziemnomorskich: Hiszpanii, Grecji i Portugalii jako obiektów analizy wynika z faktu wspólnego ich członkostwa w Unii Europejskiej oraz realizacji przez Polskę zbliżonych, choć odpowiednio opóźnionych, ścieżek rozwojowych. Kraje te cechuje niższy poziom gospodarczy niż 12 pozostałych krajów nie rozszerzonej Unii, gdyż przystąpiły one do ugrupowania nieco później, a następnie, korzystając z unijnych środków, ale równocześnie spełniając powinności i obowiązki wynikające z członkostwa, rozpoczęły proces konwergencji społecznej i gospodarczej.

2. Cel i metodyka rozwiązań

Celem analizy jest porównanie poziomu życia ludności w trzech krajach: Grecji, Hiszpanii i Portugalii oraz wskazanie przyczyn jego zróżnicowania.

¹ C. Bywalec, L. Rudnicki, *Konsumpcja*, wyd. 1, PWE, Warszawa 2002, s. 39.

W celu kwantyfikacji poziomu życia wykorzystano taksonomiczną metodę wzorca rozwoju, należącą do metod wielowymiarowej analizy porównawczej². Jej etap wstępny polegał na doborze wskaźników cząstkowych. Po selekcji merytorycznej, zgromadzeniu odpowiedniej bazy danych i poddaniu statystycznej analizie potencjalnych wskaźników, dokonano ich ostatecznego wyboru. Przyjęto podział wybranych wskaźników na trzy grupy³:

² Ze względu na ich szeroką prezentację w literaturze, metody te nie będą szczegółowo omawiane w niniejszym artykule. Wśród pozycji przedstawiających metody wielowymiarowej analizy porównawczej wymienić można m.in. (według chronologii publikacji): Z. Hellwig, *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, „Przegląd Statystyczny” 1968, nr 4; W. Pluta, *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach ekonomicznych*, wyd. 1, PWE, Warszawa 1977; S. Chomętowski, A. Sokołowski, *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny” 1978, nr 2; T. Borys, *Metody normowania cech w statystycznych badaniach porównawczych*, „Przegląd Statystyczny” 1978, nr 2; Z. Hellwig, *Wielowymiarowa analiza porównawcza i jej zastosowanie w badaniach wielocechowych obiektów gospodarczych [w:] Metody i modele ekonomiczno-matematyczne w doskonaleniu zarządzania gospodarką socjalistyczną*, red. W. Welfe, wyd. 1, PWE, Warszawa 1981; A. Sokołowski, *O zagadnieniach taksonomicznych*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, Kraków 1982, nr 165; S. Wydymus, *Metody wielowymiarowej analizy rozwoju społeczno-gospodarczego*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, Seria Specjalna: Monografie, Kraków 1984, nr 62; *Metody taksonomiczne w badaniach społeczno-ekonomicznych*, J. Pocięcha, B. Podolec, A. Sokołowski, K. Zajac, wyd. 1, PWN, Warszawa 1988; T. Grabiński, S. Wydymus, A. Zeliaś, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989; T. Marek, *Analiza skupień w badaniach empirycznych. Metody SAHN*, wyd. 1, PWN, Warszawa 1989; E. Nowak, *Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych*, wyd. 1, PWE, Warszawa 1990; Z. Hellwig, *Taksonometria ekonomiczna, jej osiągnięcia, zadania i cele [w:] Taksonomia – teoria i jej zastosowania*, AE w Krakowie, Kraków 1990; *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, red. A. Zeliaś, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2000; *Metodologia pomiaru jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, wyd. 1, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2002; T. Grabiński, *Analiza taksonometryczna krajów Europy w ujęciu regionów*, wyd. 1, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2003; *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, red. A. Zeliaś, wyd. 1, PWE, Warszawa 2004.

³ Ponieważ definicja poziomu życia oparta jest na kategorii potrzeb, próbowano pogrupować dobrane wskaźniki zgodnie z określoną klasyfikacją potrzeb. Problem stanowił jej wybór, problematyka potrzeb bowiem jest w literaturze omówiona szeroko i istnieje bardzo wiele klasyfikacji tej kategorii. Pierwotnym zamierzeniem było skorzystanie z klasyfikacji A.H. Masłowa (A.H. Maslow, *Teoria hierarchii potrzeb [w:] Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*, wybór i oprac. J. Reykowski, wyd. 1, PWN, Warszawa 1964, s. 135–164), jednakże dobór wskaźników mających obrazować stopień zaspokojenia potrzeb przynależności i miłości oraz szacunku i uznania ze względu na subiektywny charakter stwarzał problemy operacjonalizacji, szczególnie w sytuacji korzystania z danych wtórnych. Rozważano także przyjęcie zawężonej klasyfikacji, powstałej na podstawie koncepcji A. Masłowa, wyróżniającej potrzeby: biologiczne, społeczne i osobiste. Jednakże nazwa ostatniej grupy nie jest precyzyjna, choć jasne jest, jaki rodzaj potrzeb obejmuje. Interesujący z punktu widzenia prowadzonych rozważań wydawał się podział potrzeb, powstały także na kanwie teorii Masłowa, na potrzeby: istnienia, stosunków z innymi, rozwoju. Podobną klasyfikację proponuje C. Alderfer, wyodrębniając potrzeby: egzystencji (*existence needs*),

- 1) w zakresie zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych:
  - standaryzowany współczynnik zgonów z powodu chorób układu krążenia ludności w wieku 0–64 lata na 100 tys. mieszkańców;
  - udział wydatków na żywność w wydatkach konsumpcyjnych ogółem,
  - odsetek powierzchni kraju, gdzie wartości stężenia SO_2/m^3 przekraczają piąty percentyl ładunku krytycznego,
  - standaryzowany współczynnik zgonów z powodu wypadków drogowych ludności na 100 tys. mieszkańców;
- 2) w zakresie zaspokojenia potrzeb społecznych:
  - liczba izb przypadających na osobę w mieszkaniu,
  - standaryzowany współczynnik zgonów z powodu zaburzeń psychicznych, chorób układu nerwowego i organów zmysłów ludności w wieku 0–64 lata na 100 tys. mieszkańców,
  - stopa bezrobocia, tj. relacja liczby osób pozostających bez pracy do liczby siły roboczej;
- 3) w zakresie zaspokojenia potrzeb rozwoju indywidualnego (samorozwoju):
  - liczba studentów przypadających na 1000 osób w wieku 15–64 lata, (wieku produkcyjnym),
  - udział wydatków na usługi rekreacyjne i kulturalne w wydatkach ogółem,
  - liczba komputerów przypadających na 100 gospodarstw domowych,
  - liczba kilometrów przebytych transportem lotniczym rocznie na 1 mieszkańca.

Wybór wskaźników cząstkowych poziomu życia podporządkowano określonym formalnym zasadom doboru⁴. Bardzo istotną przesłankę wyboru stanowiła merytoryczna adekwatność wskaźników. Poziom życia ludności w krajach Unii Europejskiej jest wysoki i w miarę zbliżony we wszystkich państwach. Wiele wskaźników, które były wykorzystywane we wcześniejszych badaniach, straciło swą zdolność dyskryminacyjną, zwłaszcza wskaźniki z zakresu warunków bytu⁵.

zależności (*relatedness needs*) i rozwoju (*growth needs*) – por. A. Szałkowski, *Motywacyjne aspekty gospodarowania*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1994, s. 36. Na podstawie powyższych klasyfikacji uznano, że dla celów niniejszej pracy można podzielić potrzeby na: egzystencjalne, społeczne i rozwoju indywidualnego (samorozwoju). W takiej też konwencji prowadzony był dobór wskaźników.

⁴ C. Bywalec, S. Wydymus, *Poziom życia ludności Polski w porównaniu z krajami Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej*, „*Ekonomista*” 1992, nr 5–6. Kwestie te szeroko omówione są w pracach: C. Bywalec, *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, Monografie i Syntezy, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 1991, s. 31–38 oraz Z. Markowski, J. Zaucha, *Wskaźniki społeczne w lokalnej polityce społecznej; możliwości i szanse w warunkach polskich* [w:] *Wskaźniki społeczne*, Warszawa 1991, s. 88–91.

⁵ Poglądy takie reprezentuje C. Bywalec, który pisze: „Zestaw miar społecznych efektów gospodarowania adekwatnych do współczesnego poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego

Wydaje się, że zróżnicowanie poziomu życia ma miejsce obecnie bardziej w sferze „być” niż „mieć”, co utrudnia obiektywną operacjonalizację tej kategorii.

Można uznać, że współcześnie jednymi z najlepszych wskaźników poziomu życia z zakresu potrzeb egzystencjalnych są wskaźniki zdrowotności⁶. Zawierają bowiem w sobie zarówno skutek oddziaływania czynników zewnętrznych (np. środowiskowych, polityki społecznej), jak i efektów o charakterze endogenicznym, wynikających z decyzji jednostki – warunków mieszkaniowych, stylu życia, sposobu odżywiania⁷. Wobec powyższych przesłanek w niniejszych badaniach przyjęto jako wskaźnik cząstkowy poziomu życia współczynnik zgonów spowodowanych chorobami krążenia, ponieważ choroby te są najczęstszym powodem śmierci wśród ludności krajów Unii.

Ze względu na upowszechnienie transportu samochodowego w krajach Unii Europejskiej, dużą ruchliwość przestrzenną ludności⁸, a co się z tym wiąże dużą liczbę godzin spędzanych w pojazdach kołowych na drogach, zdecydowano się uwzględnić w rozważaniach także współczynnik zgonów z powodu wypadków drogowych. Argumentem za takim podejściem był również fakt, że u ludzi młodych, w wieku 19–39 lat, najczęstszą przyczyną śmierci są czynniki o charakterze zewnętrznym, w tym dominującą rolę odgrywają wypadki drogowe⁹.

[...] winien znacząco różnić się od dotychczas stosowanych w badaniach warunków życia, wśród których tradycyjnie dominują wskaźniki konsumpcji dóbr materialnych, tj. odżywiania, warunków mieszkaniowych, wyposażenia w dobra trwałe (telewizory, samochody, komputery) itp. Te właśnie wskaźniki coraz częściej tracą swoje zdolności dyskryminacyjne, szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych. Miarami różnicującymi poziom życia rozwiniętych społeczeństw stają się przede wszystkim wskaźniki z zakresu zaspokojenia tzw. potrzeb wyższych – zdrowotnych, edukacyjnych, kulturowych itp. i na ich pomiarze powinni skoncentrować się współcześni badacze warunków życia” – por. C. Bywalec, *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11–12.

⁶ Dyskusję nad znaczeniem wskaźników dotyczących zdrowia przeprowadził J.S. Larson w pracy: *The Weighting of an International Health Status Index*, „Social Indicators Research” 1994, vol. 31, nr 3, s. 265–275. Potrzebę uwzględniania problematyki zdrowia w szacowaniu społecznego dobrobytu podkreślali także W. Nordhaus i J. Tobin – por. W. Nordhaus, J. Tobin, *Is Growth Obsolete?* „Economic Growth”, Fiftieth Anniversary Colloquium, National Bureau of Economic Research, New York 1972, s. 9.

⁷ Mają tu wpływ indywidualne uwarunkowania genetyczne, ale te kwestie wykraczają poza główny nurt rozważań.

⁸ Pod koniec lat 90. mieszkaniec Unii podróżował przeciętnie 13 800 km rocznie, z czego ¾ pokonywał samochodem – por. *Consumers in Europe. Facts and Figures*, European Communities, Luxembourg 2001, s. 138.

⁹ *The Social Situation of European Union 2003*, red. A. Diamantopoulou, P. Soles, European Commission 2003, s. 37.

Rozważając poziom życia jednostek, uznano, że uwagę należy zwrócić również na psychiczny stan zdrowia ludności, ponieważ staje się on coraz słabszy. Dlatego jako kolejny wskaźnik wybrano współczynnik zgonów spowodowanych zaburzeniami psychicznymi.

W niniejszych badaniach do grupy wskaźników cząstkowych poziomu życia ludności włączono także wskaźnik jakości środowiska naturalnego.

Zasoby mieszkaniowe są jednymi z tych nielicznych obecnie elementów warunków bytu, które wskazują na zróżnicowanie poziomu życia, dlatego też zostały uwzględnione wśród wskaźników.

Uznano, że zgodnie z teorią konsumpcji i wynikami badań empirycznych wskaźnik udziału wydatków na żywność w wydatkach ogółem świadczy bezpośrednio o poziomie życia poprzez związek z poziomem dochodów. W sposób pośredni powyższy udział oddziałuje na poziom życia poprzez wpływ na wielkość funduszu swobodnej decyzji i determinowanie możliwości zaspokajania potrzeb wyższego rzędu. Z kolei wysoki udział wydatków na kulturę i rekreację jest wskaźnikiem wysokiego poziomu życia.

Współcześnie, także w Europie Zachodniej, dużego znaczenia w wymiarze społecznym nabiera problem bezrobocia. Sytuacja zagrożenia brakiem pracy i niemożnością jej znalezienia jest istotną determinantą poziomu życia. Prócz bezpośredniego wpływu na kondycję finansową jednostek, znaczące jest także oddziaływanie na sferę mentalną. Bezrobocie prowadzi do pogorszenia stanu zdrowia w wymiarze fizycznym i psychicznym¹⁰.

Stopień zaspokojenia ostatniej grupy potrzeb, nazwanych potrzebami rozwoju indywidualnego czy samorozwoju ma, jak się wydaje, bardzo istotne znaczenie w różnicowaniu poziomu życia w krajach Unii Europejskiej. Podstawowym wymiarem rozwoju indywidualnego jest rozwój intelektualny, trudny jednakże do operacjonalizacji. Najbardziej wymiernym wskaźnikiem jest w tym wypadku poziom wykształcenia. Poziom ten determinuje możliwości zawodowe, ale również określa pozycję społeczną, buduje poczucie własnej wartości, kształtuje styl życia. Wpływa w ten sposób na stan zdrowia, a przez to na poziom życia jednostki¹¹.

¹⁰ Wyniki wielu badań w krajach UE świadczą o istnieniu korelacji między bezrobociem i zapadalnością na różnego rodzaju choroby (w dużej mierze psychiczne) a wyższą stopą śmiertelności – por. np. H. Brenner, *Unemployment and Public Health*, European Commission, DG Employment and Social Affairs, 2002.

¹¹ Wyniki badań z 2001 r. opublikowane przez Eurobarometr wskazywały, że jedynie 50% badanych mających tylko średnie wykształcenie oceniało swój stan zdrowia jako dobry i bardzo dobry, podczas gdy szacowało tak 75% badanej populacji z wyższym wykształceniem. Por. *The Social Situation...*, s. 20.

Argumentem za przyjęciem wskaźnika wyposażenia gospodarstw domowych w komputery osobiste są możliwości edukacyjne i komunikacyjne, jakie stwarza posiadanie komputerów i korzystanie z nich.

Jedną z charakterystycznych cech współczesnych zachowań społecznych jest duża ruchliwość przestrzenna. Istnieje istotna zależność pomiędzy sytuacją dochodową ludności, poziomem życia a liczbą i jakością podejmowanych podróży. Można uznać, że ruchliwość przestrzenna jest czynnikiem rozwijającym i wzbogacającym w sferze kulturowej i poznawczej. Wobec powyższych argumentów jako wskaźnik cząstkowy przyjęto dystans przebyty rocznie transportem lotniczym przez 1 mieszkańca.

Po wyborze wskaźników cząstkowych poziomu życia dokonano ich standaryzacji. Zestandaryzowane cechy diagnostyczne stały się w ten sposób porównywalne poprzez pozbawienie ich mian oraz sprowadzenie do postaci wielkości jednego rodzaju.

Miernik syntetyczny wyliczony został w dwóch wersjach: statycznej i dynamicznej. W pierwszym przypadku miernik ustalany był oddzielnie dla każdego okresu, wzorzec rozwoju wyznaczony został na podstawie maksymalnych realizacji zmiennej w poszczególnych latach, natomiast w drugim przypadku (wersja dynamiczna) został wyznaczony jednorazowo na podstawie danych mających postać „obiektookresów”, a więc na podstawie maksymalnych realizacji zmiennej we wszystkich latach i we wszystkich obiektach (krajach).

Wyliczone w przedstawiony powyżej sposób syntetyczne mierniki poziomu życia dla trzech badanych krajów dla lat 1985–2002, w wersji dynamicznej, stanowiły podstawę porównania poziomu życia ich ludności¹².

3. Wartości wskaźników cząstkowych poziomu życia ludności Grecji

Zdrowotność społeczeństwa greckiego, określona poprzez standaryzowany współczynnik zgonów z powodu chorób układu krążenia na początku lat 80. była dobra; wynosił on nieco ponad 70 zgonów na 100 tys. mieszkańców¹³. Jednakże o ile w pierwszej połowie lat 80. współczynnik ten obniżał się, to w latach 1985 i 1987 nawet wzrósł; dopiero pod koniec lat 80. znów zaczął się nieznacznie obni-

¹² W artykule wykorzystano wyniki obliczeń przedstawionych w pracy: J. Berbeka, *Poziom życia ludności a wzrost gospodarczy w krajach Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, Seria Specjalna: Monografie, Kraków 2006, nr 175. Syntetyczne mierniki poziomu życia ludności zostały obliczone dla 14 krajów Unii Europejskiej. W niniejszym artykule analizie poddano tylko ich wartości dla trzech celowo dobranych krajów.

¹³ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

zać. Wolniejsze tempo spadku śmiertelności wynikającej z chorób układu krążenia w Grecji (w latach 1995–1996, 1998 miało miejsce nawet zahamowanie tendencji spadkowej) w stosunku do pozostałych dwóch krajów spowodowało jednak, że pod koniec badanego okresu współczynnik zgonów w Grecji był wyższy niż w dwóch pozostałych krajach śródziemnomorskich.

Na pogorszenie stanu zdrowotności nie miała wpływu jakość środowiska. Była ona w Grecji na bardzo wysokim poziomie; w omawianym okresie nie było więcej niż 1% kraju, gdzie stężenie dwutlenku siarki przekraczałyby piąty percentyl dopuszczalnych stężeń¹⁴. Można sądzić, że te pozytywne uwarunkowania środowiskowe wpływały na relatywnie niewielki zakres problemów wynikających z chorób układu krążenia na początku badanego okresu.

Na poprawę poziomu życia wskazywał malejący udział wydatków na żywność w wydatkach konsumpcyjnych gospodarstw domowych ogółem. Wartości tego wskaźnika przez cały badany okres cechowała tendencja malejąca, mimo to był on w Grecji najwyższy spośród omawianych trzech państw. Dopiero w ostatnich latach badanego okresu osiągnął wartość niższą niż w Portugalii, tzn. 16%¹⁵.

Poziom bezpieczeństwa na greckich drogach był niski, a w latach 80. i 90. jeszcze się pogorszył. Wskazuje na to poziom standaryzowanego współczynnika zgonów z powodu wypadków drogowych, który na początku lat 80. wynosił 17 zgonów na 100 tys. mieszkańców, a w następnych latach wzrósł i kształtował się w przedziale 19–22 (apogeum w 1996 r.), obniżając się nieco dopiero na początku pierwszej dekady obecnego wieku¹⁶. Można sądzić, że obniżenie poziomu bezpieczeństwa drogowego to cena „efektu doganiania”. Z jednej strony Grecy mieli możliwość nabycia lepszych (szybszych) samochodów, a z drugiej strony nie nastąpiła jeszcze w tym czasie poprawa infrastruktury drogowej, a przede wszystkim nie nastąpiły zmiany mentalne przejawiające się w rozsądnej i odpowiedzialnej jeździe samochodem¹⁷. W efekcie powyższych zmian w całym badanym okresie omawiany współczynnik zgonów w Grecji był znacznie (w latach 1995–1998 2-krotnie) wyższy niż średni dla całej Unii Europejskiej, a w końcowych latach najwyższy wśród analizowanych trzech krajów.

Warunki mieszkaniowe Greków poprawiły się w badanym okresie. Liczba izb przypadających na przeciętnego obywatela zwiększyła się z 1,2 w latach 80.

¹⁴ Por. http://www.emep.int/Model_data/trend_data.html oraz dane uzyskane bezpośrednio z EMEP (Co-operative Program for Monitoring and Evaluation of the Long Range Transmissions of Air Pollution in Europe, Norway) od p. Hilde Fagerli.

¹⁵ Statistical Yearbook, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

¹⁶ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

¹⁷ Powszechnie znane jest dość arbitralne traktowanie przepisów drogowych przez Greków.

do 1,5 w 2002 r.¹⁸ Wartości wskaźników nie były wysokie, wydaje się jednak, że wynika to z określonych wzorców kulturowych – mieszkania w rodzinach wielopokoleniowych.

Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu zaburzeń psychicznych, chorób układu nerwowego i organów zmysłów był wprawdzie w Grecji niski w porównaniu z pozostałymi dwoma krajami, ale w latach 90. cechowała go tendencja wzrostowa. W 1980 r. wynosił on nieco ponad 7 zgonów na 100 tys. mieszkańców, w 1990 r. tylko ok. 2, a w 2002 r. prawie 4¹⁹. Jedną z przyczyn mogła być sytuacja na rynku pracy, która systematycznie pogorszała się. W latach 80. stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie 7–8% zawodowo czynnych, a w latach 90. 9–11% i wykazywała tendencję wzrostową²⁰. Dopiero na początku kolejnej dekady została ona zahamowana i stopa bezrobocia obniżyła się do 9% w 2003 r.

O randze problemu pracy świadczył także fakt, że w Grecji w latach 90. miał miejsce wzrost bezrobocia długookresowego²¹ z 3,1% na początku lat 90. do 6,4% w 1999 r., a następnie niewielki spadek do 5,1% w 2003 r.²² W tym ostatnim roku był to i tak najwyższy wskaźnik długookresowego bezrobocia wśród badanych krajów.

Silnie zaznaczał się ponadto w Grecji problem deprivacji dochodowej. W drugiej połowie lat 90. przeciętnie co piąty Grek był zagrożony ubóstwem, gdyż jego dochody nie osiągały 60% mediany bieżących dochodów²³.

Na pewną poprawę poziomu życia wskazują wyniki badań dotyczące obciążeń związanych z opłatami za mieszkanie. W 1994 r. 31% greckich gospodarstw domowych twierdziło, że wydatki na mieszkanie stanowiły znaczne obciążenie finansowe dla ich budżetów domowych i był to jeden z najwyższych wskaźników w Unii. Zmniejszył się on systematycznie i w 2001 r. wyniósł 18%²⁴.

Reasumując, w zakresie zaspokojenia potrzeb społecznych nie nastąpiła w Grecji znacząca poprawa, lata 90. charakteryzował nawet pewien regres w tej sferze.

¹⁸ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen/display>, lipiec 2003.

¹⁹ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

²⁰ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen> oraz Eurostat Yearbook 2001, lipiec 2003.

²¹ Za bezrobotnych długookresowo uważa się osoby w wieku powyżej 15 lat, chętne do podjęcia pracy, poszukujące jej i nie mogące znaleźć od 12 miesięcy i dłużej, por. Eurostat, <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos>.

²² Por. <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos>, czerwiec 2004, lipiec 2003.

²³ Dane Eurostatu: <http://Europa.UE.int/comm/Eurostat/newcronos>, czerwiec 2004.

²⁴ Dane Eurostatu: <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos>, czerwiec 2004.

Jeśli chodzi o zaspokajanie potrzeb rozwoju indywidualnego, to w zakresie potrzeb edukacyjnych w badanym okresie miały miejsce w Grecji pozytywne zmiany. Należy zauważyć, że ich dynamika była szczególnie wysoka w latach 90. W połowie lat 80. na 1000 osób w wieku 15–64 lata przypadało 25 studentów, w 1990 r. – 29, w 1995 r. – 42, a w 2002 r. – 66²⁵. Był to najwyższy wskaźnik wśród analizowanych państw śródziemnomorskich.

Udział wydatków na dobra i usługi związane z kulturą, wypoczynkiem i rekreacją sięgał 4% ogólnych wydatków greckich gospodarstw domowych w latach 80. i 5% w następnym dziesięcioleciu; utrzymywał się więc na w miarę stałym poziomie²⁶. Dopiero na przełomie kolejnych dekad zaznaczył się systematyczny, ale niewielki wzrost, w wyniku którego w 2002 r. omawiane wydatki stanowiły 5,8% ogółu wydatków, co było najniższym wskaźnikiem w badanej grupie.

Podobnie niskim poziomem charakteryzowało się wyposażenie greckich gospodarstw domowych w komputery osobiste. W latach 80. posiadały je tylko pojedyncze gospodarstwa (mniej niż 3 na 100 gospodarstw w 1990 r.), w latach 90. nasycenie gospodarstw komputerami wprawdzie wzrastało, ale dynamika tego procesu była znacznie niższa niż w pozostałych krajach²⁷. W efekcie w 2003 r. niewiele ponad 15% gospodarstw posiadało komputery osobiste, co było najniższym wskaźnikiem w obrębie trzech badanych podmiotów.

Analiza korzystania przez Greków z transportu lotniczego wykazuje, że ogólnie zakres ten był niewielki, cechował go wprawdzie w badanym okresie wzrost, ale występowały znaczne wahania roczne. Na początku lat 80. mieszkaniec Grecji pokonywał przeciętnie 500 km drogą powietrzną, 10 lat później prawie 740 km, a w 2002 r. 819 km (choć w 1997 r. dystans ten sięgał już 880 km)²⁸. Kolejny raz plasowało to Grecję na najniższej pozycji wśród omawianych trzech krajów.

Reasumując, w zakresie zaspokajania potrzeb rozwoju indywidualnego poziom i tempo zmian było niższe niż w pozostałych dwóch krajach.

4. Wartości wskaźników cząstkowych poziomu życia ludności Hiszpanii

Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu chorób układu krążenia osób w wieku 0–64 lata w Hiszpanii w analizowanym okresie wyraźnie obni-

²⁵ Obliczenia własne na podstawie bazy danych OECD dotyczącej edukacji (www.oecd.org) oraz danych demograficznych z Eurostatu: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen>, maj 2004.

²⁶ Obliczenia własne na podstawie Statistical Yearbook, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

²⁷ *World Marketing Data and Statistics*, Euromonitor, London 2004, wersja na CD.

²⁸ *Ibidem*.

żył się. W 1980 r. wynosił 74 zgony na 100 tys. mieszkańców, w 1990 r. 52, a w 2002 r. tylko 33 zgony²⁹. Przez wszystkie uwzględniane lata współczynnik zgonów z powodu chorób układu krążenia w Hiszpanii był znacząco niższy niż w pozostałych krajach śródziemnomorskich.

Wzrost poziomu zaspokajania potrzeb egzystencjalnych przejawiał się także w spadku udziału wydatków na żywność w wydatkach konsumpcyjnych ogółem hiszpańskich gospodarstw domowych. Udział ten obniżył się w ciągu 20 lat (1983–2002) o 6 pkt. proc., z 24% do niecałych 16%³⁰.

Hiszpanię cechowała wysoka jakość środowiska naturalnego, czego dowodem był fakt, że odsetek powierzchni kraju, gdzie stężenia SO_2/m^2 przekraczały piąty percentyl ładunku krytycznego, był niższy niż 1%.

Nieco gorzej kształtowała się sytuacja w zakresie bezpieczeństwa na drogach. Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu wypadków drogowych wynosił na początku lat 80. prawie 17 zgonów na 100 tys. mieszkańców³¹. W ciągu kolejnych 3 lat obniżył się, jednakże od 1984 r. zaczął wzrastać, osiągając ekstremum w 1989 r. – ponad 20 zgonów na 100 tys. mieszkańców. W pierwszej połowie lat 90. nastąpił spadek tego wskaźnika, a w drugiej i na początku XXI w. ustabilizował się na poziomie 13 zgonów na 100 tys. mieszkańców.

Wzrost poziomu życia przejawiał się również w poprawie warunków mieszkaniowych. W połowie lat 80. na osobę przypadało w Hiszpanii przeciętnie 1,3 izby, a w 2002 r. było to już prawie 2 izby³². Na podniesienie wskaźnika miały zapewne wpływ zmiany liczebności gospodarstw domowych, jakie ze szczególnym nasileniem nastąpiły w latach 90.³³

Hiszpanów cechowała dobra kondycja psychiczna. Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu zaburzeń psychicznych, chorób układu nerwowego i organów zmysłów ludzi w wieku 0–64 lata utrzymywał się w przedziale 5–6 na

²⁹ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

³⁰ *Statistical Yearbook*, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

³¹ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

³² <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen/display>, lipiec 2003.

³³ Liczebność przeciętnego gospodarstwa obniżyła się z 3,8 osób w 1970 r. do 2,9 w 2001 r. Udział gospodarstw jednoosobowych w ogólnej liczbie gospodarstw wzrósł z 7,5% w 1970 r. do 20,3% w 2001 r., przy czym w latach 90. miał miejsce wzrost aż o 7 pkt. proc. (z 13,3% w 1991 r.), por. Censos, <http://www.ine.es>. Powyższe zmiany demograficzne nie mogły pozostać bez wpływu na statystykę mieszkaniową, lipiec 2003.

100 tys. mieszkańców przez cały rozważany okres³⁴. Wskaźnik ten był o ponad 30% niższy od przeciętnej dla unijnej piętnastki.

Sytuacja na rynku pracy była w Hiszpanii trudna. Na początku lat 80. stopa bezrobocia wynosiła 11%, wzrastała jednak systematycznie, przekraczając 21% w drugiej połowie dekady (1986 r.)³⁵. Następnie obniżała się do 15% w 1992 r., by ponownie wzrosnąć w kolejnych latach do poziomu 18–19%. Wyrażna poprawa nastąpiła od 1998 r., co było konsekwencją przeprowadzonych reform na rynku pracy w latach 1994–1997³⁶ i na początku pierwszej dekady XXI w. utrzymywała się na poziomie 11%.

W Hiszpanii silnie zaznaczał się problem ubóstwa. W latach 90. poniżej linii ubóstwa żyło 18–20% ludności. Deprywację dochodową potwierdzają też wyniki badań panelowych dotyczących płatności za mieszkanie. W 1994 r. 38% gospodarstw (był to najwyższy odsetek w UE) twierdziło, że wydatki na mieszkanie stanowią bardzo duże obciążenia ich budżetów. W następnych latach odsetek ten systematycznie obniżał się, do 26% w 2001 r.³⁷

Poziom zaspokojenia potrzeb rozwoju indywidualnego w Hiszpanii wzrastała. Wyraźnie miało to miejsce w zakresie potrzeb edukacyjnych. Liczba studentów³⁸ przypadających na 1000 osób w wieku 15–64 lat systematycznie wzrastała, z 35 w połowie lat 80., do 57 dziesięć lat później i 67 w 2000 r. (najwyższa wartość wskaźnika)³⁹.

Udział wydatków na dobra i usługi zaspokajające potrzeby kulturalne i rekreacyjne w wydatkach ogółem był w Hiszpanii relatywnie niski; wynosił nieco ponad 8%, utrzymywał się na stałym poziomie, nawet z nieznaczną tendencją malejącą (o dziesiątą punktu procentowego)⁴⁰.

³⁴ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

³⁵ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen> oraz Eurostat Yearbook 2001, lipiec 2003.

³⁶ Reforma polegała na zmniejszeniu sztywności zatrudnienia poprzez walkę z restrykcyjnymi praktykami na rynku pracy i ograniczenie kosztów zwolnień, co doprowadziło do uspokojenia płac po 1995 r., por. F. Barry, *Economic Integration and Convergence Process in the UE Cohesion Countries*, „Journal of Common Market Studies” 2003, vol. 41, nr 5.

³⁷ Por. dane Eurostatu: <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos/queen>, maj 2004.

³⁸ Największą popularnością cieszyły się w Hiszpanii studia prawnicze, z zakresu zarządzania, pedagogiki oraz inżynierii przemysłowej, por. <http://www.ine.es>, maj 2004.

³⁹ Na szybki wzrost liczby studentów w latach 90. mogły mieć wpływ pozytywne bodźce związane ze wzrostem publicznych wydatków na edukację, które w latach 1992–1994 wynosiły 4,8% PKB (w 1993 r. nawet 4,9%), a w latach 1998–2003 4,5% PKB, por. *Spain in Figures 2004*, Instituto Nacional de Estadística, s. 12, <http://www.ine.es/en/prodyser/pubweb/espconf/>, lipiec 2003.

⁴⁰ Obliczenia własne na podstawie Statistical Yearbook, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

Wyposażenie hiszpańskich gospodarstw domowych w komputery osobiste w latach 80. było bardzo skromne, ponieważ mniej niż 3 gospodarstwa na 100 posiadało sprzęt komputerowy. W kolejnej dekadzie poziom ten znacząco wzrastał, w efekcie czego w 2000 r. ponad 25% gospodarstw domowych miało w domu dostęp do komputera osobistego, a w 2003 r. było to już ponad 40% gospodarstw⁴¹.

Dystans pokonywany samolotem przez Hiszpana wynosił na początku lat 80. przeciętnie 547 km rocznie i wzrastał niemal systematycznie. W 1994 r. wynosił już 928 km, ale w następnym gwałtownie się obniżył do 617 km⁴². W kolejnych latach Hiszpanie w coraz większym stopniu korzystali z transportu lotniczego, w 2000 r. podróżując już przeciętnie 1317 km rocznie samolotem, jednakże w kolejnych dwóch latach wskaźnik nieco się obniżył, co wiązało się z uwarunkowaniami politycznymi, podobnie jak w większości krajów UE.

Ogólnie można stwierdzić, że zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych Hiszpanów kształtowało się na najwyższym poziomie wśród omawianych krajów, co wynikało z dobrych wskaźników zdrowotności i jakości środowiska naturalnego, mimo niekorzystnych wskaźników bezpieczeństwa drogowego. Równocześnie należy zauważyć, że pozostałe elementy poziomu życia (tzn. potrzeby społeczne i rozwoju indywidualnego) w Hiszpanii były zaspokajane na niższym poziomie niż potrzeby egzystencjalne.

5. Wartości wskaźników cząstkowych poziomu życia ludności Portugalii

Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu chorób układu krążenia w Portugalii na początku lat 80. wynosił 92 zgony na 100 tys. mieszkańców, a dziesięć lat później obniżył się do 67 zgonów⁴³. W latach 90. cechowała go także tendencja spadkowa, choć o mniejszej dynamice, na początku obecnej dekady wskaźnik wynosił 45 zgonów na 100 tys. mieszkańców. Biorąc pod uwagę te dane, nieco zaskakujący wydaje się niski poziom samooceny zdrowia prezentowany przez Portugalczyków. Wyniki badań⁴⁴ wykazują bowiem, że tylko 3% tego społeczeństwa ocenia swoje zdrowie jako bardzo dobre (przy unijnej przeciętnej

⁴¹ *World Marketing Data and Statistics*, Euromonitor, London 2004, wersja na CD, dane dla 2003 r.: *Spain in Figures 2004*, Education and Culture, s. 14, <http://www.ine.es>, lipiec 2003.

⁴² *World Marketing Data and Statistics*, Euromonitor, London 2004, wersja na CD.

⁴³ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

⁴⁴ Badania prowadzone są systematycznie w ramach Europejskiego Panelu Badań Konsumentów od połowy lat 90.

16–18%), ponad 30% jako dość dobre (przy unijnej przeciętnej dwadzieścia kilka procent) i aż 16–17% uważa je za złe (przy unijnej przeciętnej 8–9%). Można to łączyć z niskim poziomem portugalskiej opieki zdrowotnej, która w 2000 r. została oceniona przez Światową Organizację Zdrowia jako najgorsza w Unii⁴⁵.

Udział wydatków na żywność w ogólnych wydatkach konsumpcyjnych był w Portugalii wysoki, na początku lat 80. wynosił ponad 33%, w 1990 r. 25%. W kolejnych latach udział ten nadal obniżał się, od 1997 r. do końca badanego okresu ustabilizował się na poziomie ok. 19%, co było najwyższym wskaźnikiem wśród analizowanych trzech krajów⁴⁶.

Jakość środowiska naturalnego w Portugalii była wysoka. Stężenia dwutlenku siarki przekraczały piąty percentyl ładunku krytycznego jedynie w 1989 i 1997 r., na odpowiednio 6 i 4% powierzchni kraju, od 2000 r., po zmianie norm⁴⁷, przekroczenie nadal występowało na 4% powierzchni kraju.

Poziom bezpieczeństwa na drogach Portugalii w badanym okresie uznać można za niski. Standaryzowany współczynnik zgonów z powodu wypadków drogowych w tym kraju znacznie przekraczał przeciętny dla Unii. W 1980 r. wynosił on 28 zgonów na 100 tys. mieszkańców, ale w następnym roku już 34 zgony⁴⁸. W pierwszej połowie lat 80. wskaźnik nieco się obniżył, w drugiej połowie dekady jednak ponownie wzrósł. W efekcie w 1990 r. współczynnik zgonów z powodu wypadków drogowych znów wynosił 28 na 100 tys. mieszkańców. W kolejnych latach miał miejsce spadek wskaźnika, do 12 zgonów w 2000 r., następnie jednak wzrósł do 19 w 2002 r. Wydaje się, że w Portugalii miały miejsce procesy analogiczne jak w Grecji – poprawa poziomu technicznego parku samochodowego wyprzedzała poprawę infrastruktury drogowej, a przede wszystkim fazę wzrostu rozwoju i odpowiedzialności kierowców.

Reasumując, poziom zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych w Portugalii, z wyjątkiem jakości środowiska naturalnego, był relatywnie niski i tylko nieznacznie poprawił się w rozważanym okresie. W niektórych aspektach, takich jak bezpieczeństwo drogowe, nastąpiło wręcz jego pogorszenie.

Warunki mieszkaniowe Portugalczyków również odbiegały *in minus* od przeciętnej unijnej. W połowie lat 80. na jedną osobę przypadało jedno pomieszczenie.

⁴⁵ *Country Profile 2004: Portugal*, „The Economist Intelligence Unit Limited” 2004, WWW.eiu.com, s. 16.

⁴⁶ *Statistical Yearbook*, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

⁴⁷ W 2000 r. miało miejsce podpisanie protokołu goeteborskiego, w wyniku którego zastrzeżeniu uległy normy ochrony środowiska.

⁴⁸ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

Wskaźnik nieznacznie wzrastał i po 1994 r. ukształtował się na poziomie 1,5 izby na osobę w lokalu mieszkaniowym i tak utrzymał się do 2002 r.⁴⁹

Wydaje się, że zaspokojenie potrzeb społecznych – określane m.in. przez standaryzowany współczynnik zgonów z powodu zaburzeń psychicznych i nerwowych – miało wyższy poziom. Przyjęty wskaźnik na początku lat 80. kształtował się w przedziale 9–10 zgonów na 100 tys. mieszkańców, w ciągu dekady obniżył się do 6–7 zgonów, a w latach 90. nawet do 5–6⁵⁰. Jednakże w końcowych latach ponownie wzrósł i w 2002 r. wynosił prawie 7 zgonów, co było najgorszym wskaźnikiem wśród omawianych krajów.

Stopa bezrobocia kształtowała się w latach 80. na poziomie 7–8%⁵¹. Pod koniec dekady i na początku następnej obniżyła się i pozostawała w granicach naturalnej stopy bezrobocia, tj. 4–5%. Po okresowym wzroście w połowie lat 90. do ok. 7%, stopa bezrobocia ukształtowała się ponownie na poziomie ok. 5%.

Mimo stabilności na rynku pracy, w Portugalii silnie zaznaczał się problem ubóstwa. W połowie lat 90. 23% ludności uzyskiwało dochody niższe niż 60% mediany ekwiwalentnych dochodów, uznawanych za granicę ubóstwa. Wskaźnik ten poprawił się o 3 pkt. proc., w 2001 r. było to 20% ludności.

Równocześnie należy wspomnieć, że Portugalia była krajem o najwyższych nierównościach dochodowych. Wskaźnik zróżnicowania rozkładu dochodów⁵² – przyjęty jako stosunek ogółu dochodów uzyskiwanych przez 20% ludności o najwyższych dochodach⁵³ (najwyższy kwintyl) do ogółu dochodów uzyskiwanych przez 20% ludności o najniższych dochodach (najniższy kwintyl) – był w Portugalii najwyższy wśród krajów śródziemnomorskich i wynosił w 1995 r. 7,5, oscylując w kolejnych latach w przedziale 6,8–6,4.

Jeśli chodzi o poziom zaspokojenia potrzeb rozwoju indywidualnego, to pewna poprawa nastąpiła w zakresie potrzeb edukacyjnych. W połowie lat 80. w Portugalii na 1000 osób w wieku produkcyjnym przypadało 19 studentów i zbliżony poziom cechował powyższy wskaźnik aż do końca dekady⁵⁴. Od początku

⁴⁹ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen/display>, lipiec 2003.

⁵⁰ *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004.

⁵¹ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen> oraz Eurostat Yearbook 2001, lipiec 2003.

⁵² Jest to jeden z wykorzystywanych wskaźników nierówności dochodowych, oprócz wskaźnika Giniego.

⁵³ Przez dochód rozumie się rozporządzalny dochód ekwiwalenty, por. Eurostat, <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos>, lipiec 2003.

⁵⁴ Obliczenia własne na podstawie bazy danych OECD dotyczącej edukacji (www.oecd.org) oraz danych demograficznych z Eurostatu: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen>, maj 2004.

lat 90. zaczął on wzrastać w szybkim tempie, w 1995 r. wynosił już 45 studentów, a w 2002 r. 57 studentów na 1000 osób w wieku produkcyjnym. W sumie w latach 1985–2002 przyjęty wskaźnik wzrósł w Portugalii najbardziej spośród badanych krajów, o 196%. Czynnikiem sprzyjającym była polityka państwa, udział wydatków publicznych na edukację wzrósł z 4% PKB w 1985 r. do 5,4% PKB w 2000 r., a w następnych latach nieznacznie się obniżył⁵⁵.

Należy jednak zauważyć, że boom edukacyjny lat 90. nie spowodował aż tak radykalnych zmian w zaspokojeniu potrzeb edukacyjnych. Portugalia miała nadal najniższy odsetek ludności posiadającej przynajmniej pełne wykształcenie średnie. Na początku lat 90. było to niecałe 20%, a w 2002 r. niecałe 21%, podczas gdy analogiczne wskaźniki w 2002 r. dla Hiszpanii i Grecji wynosiły odpowiednio 42 i 53%⁵⁶.

Poziom zaspokojenia potrzeb z zakresu kultury i rekreacji był relatywnie niski, o czym świadczy niewielki udział wydatków na usługi i dobra zaspokajające powyższe potrzeby. Stanowiły one w połowie lat 80. ok. 4%, a w latach 90. 6–7% wydatków ogółem i nie zaznaczyła się tu tendencja wzrostowa⁵⁷.

Poziom wyposażenia portugalskich gospodarstw domowych w komputery osobiste był w latach 80. wyraźnie niski (mniej niż 5 na 100 gospodarstw). Wzrost wskaźnika nastąpił w latach 90., w 1995 r. wynosił on 11 na 100, a w 2003 r. ponad 23 gospodarstwa na 100 posiadały taki sprzęt⁵⁸.

Korzystanie z transportu lotniczego przez Portugalczyków w pierwszej połowie lat 80. nie było powszechne, przeciętny pokonywany przez jedną osobę dystans wynosił ok. 500 km rocznie i do 1986 r. utrzymywał się na tym poziomie⁵⁹. W drugiej połowie dekady i w latach 90. zakres korzystania z usług lotniczych systematycznie się zwiększał do prawie 1190 km w 2000 r., w kolejnych dwóch latach nieco się obniżył.

Analiza wskaźników cząstkowych pozwala na stwierdzenie pewnej asymetrii w zakresie poziomu życia Portugalczyków – potrzeby społeczne zaspokajane były na wyższym poziomie, potrzeby egzystencjalne na niższym, na najniższym natomiast potrzeby rozwoju indywidualnego. W omawianym okresie nastąpił wzrost zaspokajania tej ostatniej grupy potrzeb, jego dynamika była silniejsza w latach 90. i można uznać to za efekt „doganiania”.

⁵⁵ Por. *Country Profile 2004: Portugal*, „The Economist Intelligence Unit Limited” 2004, WWW.eiu.Com, s. 15.

⁵⁶ Por. Eurostat online: <http://europa.eu.int/comm/Eurostat/newcronos/queen>, maj 2004.

⁵⁷ Obliczenia własne na podstawie *Statistical Yearbook*, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD.

⁵⁸ *World Marketing Data and Statistics*, Euromonitor, London 2004, wersja na CD.

⁵⁹ *Ibidem*.

6. Porównanie poziomu życia ludności w badanych krajach w latach 1985–2002

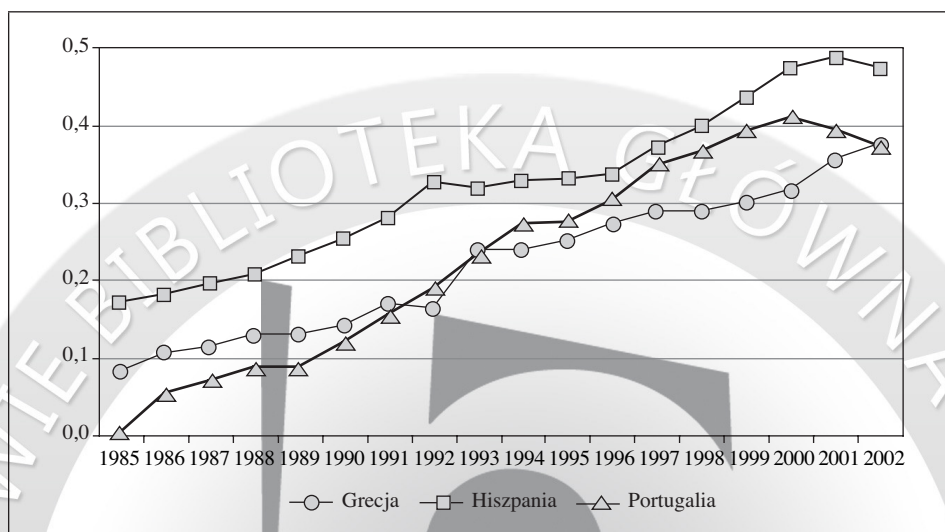
Kształtowanie się syntetycznych mierników poziomu życia ludności w badanych krajach przedstawia rys. 1. Wśród analizowanych trzech krajów najwyższy poziom życia osiągnęli mieszkańcy Hiszpanii. Do pierwszej połowy lat 90. wartości syntetycznego miernika poziomu życia cechowało szybkie tempo wzrostu; w 1993 r. miał miejsce spadek poziomu życia ludności, a w kolejnych dwóch latach jego bardzo niewielki wzrost, co można łączyć z trudnościami na rynku pracy. W drugiej połowie lat 90. nastąpił ponownie szybszy wzrost miernika poziomu życia mieszkańców Hiszpanii.

Jeśli chodzi o poziom życia w Portugalii i Grecji, to można wyróżnić 3 podokresy:

- lata 1985–1992, kiedy poziom życia w Portugalii był najniższy, ale poprawiał się w szybszym tempie niż w Grecji,
- lata 1993–2001, kiedy poziom życia mieszkańców Portugalii przewyższał poziom życia mieszkańców Grecji i tempo jego wzrostu nadal było wyższe niż w pozostałych dwóch krajach, w związku z czym zbliżył się do poziomu życia Hiszpanów,
- 2002 r., poziom życia mieszkańców Portugalii ponownie był najniższy w UE.

Wydaje się, że poprawę poziomu życia ludności Portugalii w latach 1993–2001 można przypisać dobrej sytuacji na krajowym rynku pracy – wysokiej stopie zatrudnienia, także wśród kobiet, relatywnie niskiej stopie bezrobocia, a także wykorzystaniu funduszy strukturalnych UE. Obniżenie poziomu życia w Portugalii na początku obecnego tysiąclecia było wynikiem pogorszenia wskaźników z zakresu zdrowia (także psychicznego) oraz bezpieczeństwa. Mogły przyczynić się do tego również zmiany demograficzne, a głównie wzrost liczby ludności⁶⁰, w efekcie czego wartość syntetycznego miernika poziomu życia Portugalczyków znów stała się najniższa w ugrupowaniu. Istotną kwestią jest, czy było to tylko czasowe załamanie, czy sygnał problemów społecznych odnalezienia się w nowej sytuacji i zdolności absorpcji funduszy z Unii. W Grecji, jak już wspomniano, tempo wzrostu było niższe i również niesystematyczne, co powodowało utrzymanie dystansu poziomu życia Greków od pozostałych społeczeństw unijnych, mimo, jak się powszechnie ocenia, przeznaczania funduszy strukturalnych z Unii Europejskiej przede wszystkim na bieżącą konsumpcję.

⁶⁰ Spis powszechny przeprowadzony w 2001 r. wykazał 10,36 mln mieszkańców, co było liczbą o ponad 5% wyższą w stosunku do wyników poprzedniego spisu z 1991 r., jak również wyższą od uprzednich przewidywań, por. *Country Profile 2004: Portugal*, „The Economist Intelligence Unit Limited” 2004, www.eiu.Com, s. 13.

Rys. 1. Wartości syntetycznego miernika poziomu życia ludności w wybranych trzech krajach śródziemnomorskich w latach 1985–2002

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *European Health for All Database*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark 2004; *Statistical Yearbook*, roczniki z kolejnych lat, wersje na CD, http://www.emep.int/Model_data/trend_data.html oraz dane uzyskane bezpośrednio z EMEP (Co-operative Program for Monitoring and Evaluation of the Long Range Transmissions of Air Pollution in Europe, Norway); <http://europa.eu.int/comm/eurostat/neweronos/queen/display>, maj 2004, a także *Living Conditions*, European Commission, Luxembourg 2003; baza danych OECD dotycząca edukacji (www.oecd.org); *World Marketing Data and Statistics*, Euromonitor, London 2004, wersja na CD.

7. Podsumowanie

Analiza poziomu życia ludności trzech omawianych krajów śródziemnomorskich pozwala na dostrzeżenie kilku tendencji. Przez większość badanego okresu najniższy poziom życia wśród uwzględnianych trzech krajów osiągnęła ludność Grecji. Wpływał na to przede wszystkim niski poziom zaspokojenia potrzeb samorozwoju, a także tendencje do pogarszania się sytuacji (w stosunku do pozostałych państw) na rynku pracy i w zakresie stanu zdrowia Greków.

W Portugalii zmiany miały bardzo niejednorodny charakter. Potrzeby ludności o charakterze społecznym (z wyjątkiem potrzeb mieszkaniowych) zaspokajane były na wyższym poziomie niż egzystencjalne i rozwoju indywidualnego. Ponadto w obrębie każdej z tych dwóch ostatnich grup potrzeb zaznaczało się silne zróżnicowanie. Na przykład jeśli chodzi o rozwój indywidualny, to tempo poprawy w sferze edukacji było znacznie szybsze niż we wszystkich pozostałych sferach, w których Portugalczycy odbiegali *in minus* od Hiszpanów. Także

w zakresie zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych pozytywnym zjawiskiem, takim jak relatywnie niska śmiertelność z powodu chorób układu krążenia oraz wysoka jakość środowiska towarzyszyła znaczna śmiertelność w wypadkach drogowych i wysoki udział wydatków na żywność, świadczący o niższym poziomie życia społeczeństwa. Można sądzić, że ten brak harmonii w ogólnej tendencji do poprawy doprowadził do obniżenia syntetycznego miernika poziomu życia ludności w ostatnich dwóch badanych latach.

Poziom życia Hiszpanów był najwyższy wśród analizowanych trzech krajów i – co wymaga podkreślenia – najbardziej niezmienny w badanym okresie. W żadnej ze sfer zaspokajania potrzeb nie zaznaczył się wyraźny, degresywny trend.

Można więc sformułować wniosek, że zmiany zachodzące w Hiszpanii miały charakter rozwoju zrównoważonego⁶¹ i to skutkowało osiągnięciem najwyższego poziomu życia jej ludności wśród trzech analizowanych krajów śródziemnomorskich. Wydaje się to wskazówką do kształtowania procesów rozwojowych w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej, w tym także w Polsce⁶².

Literatura

- Abrahamowicz M., *Porządkowanie obiektów w wielowymiarowych przestrzeniach zmiennych diagnostycznych*, rozprawa doktorska, AE w Krakowie, Kraków 1985.
- Borys T., *Metody normowania cech w statystycznych badaniach porównawczych*, „Przegląd Statystyczny” 1978, nr 2.
- Brenner H., *Unemployment and Public Health*, European Commission, DG Employment and Social Affairs, 2002.
- Bywalec C., *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11–12.
- Bywalec C., Rudnicki L., *Konsumpcja*, wyd. 1, PWE, Warszawa 2002.
- Chomątowski S., Sokołowski A., *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny” 1978, nr 2.
- Grabiński T., *Analiza taksonometryczna krajów Europy w ujęciu regionów*, wyd. 1, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2003.

⁶¹ Rozwój zrównoważony polega na zapewnieniu wszystkim członkom społeczeństwa obecnie i w przyszłości dostępu do zasobów zarówno odnawialnych, jak i nieodnawialnych, wzrostu jakości życia w czystym i naturalnym środowisku, wzrostu ekonomicznego dokonującego się poprzez bardziej efektywne wykorzystanie surowców i innych zasobów przyrody, racjonalizację zużycia energii i pracy, a także rozwój proekologicznych technologii oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, por. D. Pearce, *Sustainable Consumption Through Economic Instruments*, <http://www.iisd.ca/linkages/consume/pearce.html>, październik 1999.

⁶² Częstkowe wskaźniki poziomu życia ludności Polski są zasadniczo gorsze (niższe w wypadku stymulant, wyższe w wypadku destymulant) niż w omawianych krajach śródziemnomorskich. Ich bardziej szczegółowe porównanie wykracza poza ramy przyjętego tematu.

- Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989.
- Hellwig Z., *Taksonometria ekonomiczna, jej osiągnięcia, zadania i cele* [w:] *Taksonomia – teoria i jej zastosowania*, AE w Krakowie, Kraków 1990.
- Hellwig Z., *Wielowymiarowa analiza porównawcza i jej zastosowanie w badaniach wielocechowych obiektów gospodarczych* [w:] *Metody i modele ekonomiczno-matematyczne w doskonaleniu zarządzania gospodarką socjalistyczną*, red. W. Welfe, wyd. 1, PWE, Warszawa 1981.
- Hellwig Z., *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, „Przegląd Statystyczny” 1968, nr 4.
- Larson J.S., *The Weighting of an International Health Status Index*, „Social Indicators Research” 1994, vol. 31, nr 3.
- Marek T., *Analiza skupień w badaniach empirycznych. Metody SAHN*, wyd. 1, PWN, Warszawa 1989.
- Metodologia pomiaru jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, wyd. 1, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2002.
- Metody taksonomiczne w badaniach społeczno-ekonomicznych*, J. Pociecha, B. Podolec, A. Sokołowski, K. Zajac, wyd. 1, PWN, Warszawa 1988.
- Metody wielowymiarowe*, Materiały kursowe Statsoft Polska, Kraków 2004.
- Nordhaus W., Tobin J., *Is Growth Obsolete?* „Economic Growth” Fiftieth Anniversary Colloquium V, National Bureau of Economic Research, New York 1972.
- Nowak E., *Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych*, wyd. 1, PWE, Warszawa 1990.
- Pearce D., *Sustainable Consumption Through Economic Instruments*, <http://www.iisd.ca/linkages/consume/pearce.html>, październik 1998.
- Pluta W., *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach ekonomicznych*, wyd. 1, PWE, Warszawa 1977.
- Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, red. A. Zeliaś, wyd. 1, PWE, Warszawa 2004.
- The Social Situation of European Union 2003*, red. A. Diamantopoulos, P. Solbes, European Commission 2003.
- Sokołowski A., *O zagadnieniach taksonomicznych*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, Kraków 1982, nr 165.
- Szałkowski A., *Motywacyjne aspekty gospodarowania*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1994.
- Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, red. A. Zeliaś, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2000.
- Wydymus S., *Metody wielowymiarowej analizy rozwoju społeczno-gospodarczego*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, Seria Specjalna: Monografie, Kraków 1984, nr 62.

Standards of Living in Selected Mediterranean Countries, 1985–2002

This article presents a comparison of standards of living in selected Mediterranean countries: Spain, Greece and Portugal, in the years 1985–2002. These countries were chosen due to their level of economic development, their similar development paths,

and their membership in the European Union, which implies a similar context for socio-economic measures: as beneficiaries of assistance, but also as entities obliged to fulfil the criteria agreed by the EU.

The assessment of living standards was conducted on the basis of results obtained using a taxonomic growth model method, one of the methods of multidimensional comparative analysis. After adopting 11 partial indicators, the author calculated, for each year, composite indicators of standards of living in the three countries concerned.

The analysis showed that the highest standard of living in the three Mediterranean countries under analysis was achieved by the inhabitants of Spain. This was influenced by the even development of all three identified spheres: satisfaction of subsistence needs, social needs, and individual development. In light of the above, the conclusion may be drawn that Spain's socio-economic development was sustainable (in accordance with the understanding of this term in modern theories of growth) and the effect of this was the achievement of a relatively high standard of living.

biblioteka
główna UEK